

DR. ALFRED FUCHS:

MEDITACE NAD MACCHIAVELLIM.

(Z CHYSTANÉ KNIHY »CHYTROST ČI MOUDROST V POLITICE?«)

Lze si představit život, který se skládá ze sta drobných porážek a končí závěrečným vítězstvím a lze si představit život, který se skládá ze samých drobných vítězství a končí porážkou celého života. Kdo jest nesen ideou, kdo ví, co chce, přenese se přes porážky. Idea dodává mu pevnosti a idea si dovede najít vždy nové a nové formy, aby pronikla. Idea jest silnější, než všechen kapitál a všechny zbraně. Dovede si obojí nakonec podmanit, třeba šla do světa s holýma rukama. Kdo slouží ideji, musí ovšem býti trpělivý, musí umět čekat a musí umět porážky snášet. Kdo však jde do politického života bez programu, kdo čeká jenom vnější úspěchy a hmotné zisky, snad jich i získá. Člověk dosáhne obyčejně toho, co doopravdy chce. Ale musí umět svému skutečnému cíli přinést oběti. I vnější úspěchy se dosahují za cenu obětí a často bývá vnější štěstí obětováno štěstí skutečnému, jež jest v nitru člověka, nikoli ve vnějších věcech. I v labyrintu světa jest možno si zachovat ráj srdce. Naše demokracie vstoupila do stadia osobních bojů a afér. Často se zdá, zejména širšímu obecnstvu, jako by politika nebyla ničím jiným, než honbou za těmito výhodami, jako by byla jistým druhem obchodu, jehož usance jsou však daleko brutálnější, než usance obchodu skutečného. Ať jest hlášána jakákoli idea, lidé se dnes především ptají: »Kdo za tím stojí?« Politika je v širokých vrstvách chápána jako boj osob, boj národa jest chápán jako pouhý zápas jednotlivců o místo na slunci.

Snad ještě nikdy nebyl veřejný život tak zvlčený a jest to jenom proto, že veřejnost dovede sice v politice ocenit chytrost, ale nemá dost smyslu pro politickou moudrost. Nedávno vyšel tak zvaný politický román od spisovatele, jehož literární minulost je rozhodně lepší, než jeho poslední politický výtvar. Podle tohoto románu by politika nebyla ničím jiným, než vzájemnou spekulací na nejnižší vášně. A hle, tento román byl rozebrán za krátkou dobu, přes to, že všechna kritika se postavila k němu nanejvýše odmítavě. Neliterární, naivní obecnstvo si patrně myslelo, že skutečně mu dává tento román nahlédnout za tajné kulisy politiky, kdežto naopak je pravda, že v tomto románě nešlo o nic jiného, než o naivňoučké představy literátovy. Máme v čele státu filosofa, máme splněn platonský ideál, ale ne Masaryk, nýbrž Macchiavelli ovládá představy těch, kdož přihlížejí politice.

Ale právě v takové době jest nutno hájit nadřazenost hodnot duchovních nad hmotnými a proti pouhému rutinérství hájit autoritu vzdělaného ducha, ovšem vzdělaného ducha svobodného: ducha, jenž sice má vůli sloužit, ale sloužit ideám, nikoli osobám a zájmům. Vyskytli se u nás již i publicisté a političtí spisovatelé, kteří pod titulem tak zvaného biologického názoru na dějiny hlásají, že v politice jest nutno podvádět a napalovat, že jest nutno osvobodit se od ideovosti, že jenom abnormální národy spoléhají na ideje, kdežto národy normální že spoléhají na zbroj.

Je-li problém kvality a vzdělání v politice nejakutnější otázkou doby a s ním i postavení intelektuála v politice, pak jest renesance nejzajímavějším předmětem studia právě po této stránce.

Renesance znamená vstup intelektuála do politiky. Recepte římského práva vyvýšila autoritu znalců, legistů. Humanisté, kteří pečlivě dbají o krásu jazyka a kteří nepokládají za učence nikoho, kdo neumí řecky, nabývají v politice tak velkého vlivu, že snad nikdy potom již intelektuál neměl takového politického postavení. Nelze však říci, že to bylo k dobrému. Velmi brzo se počali intelektuálové dopouštět toho, čemu dnes říká Benda »zrada kleriků«. Lichotili mocným tohoto světa a schvalovali všechny zločiny své doby. Umění a vědy sice zkvétaly, ale současně sloužily. Nebyly to jenom kariéristické důvody, jež vedly k těmto poměrům. Mnohé lze vysvětliti tím, že intelektuál, který žije ve své odloučené učenecké kastě, odděluje rozumovou spekulací od života, nevidí souvislost všech složek společenských a tam, kde by měl být karatelem, stává se pouze chladným pozorovatelem. Vidí vzrůstající moc násilníků, kteří však milují vědy a umění. Hledí si je zkrášlit svými theo-

riemi. Vedle toho ovšem působí složka ideová. V zápasech mezi Guelfy a Ghibelliny tvoří se theorie světského státu, který se chce oprostíti nejenom od nadvlády duchovní, ale často se oprostuje od idejí vůbec a zbožňuje ideál moci. Feudální moc ustoupila nejenom v soudnictví, ale ustupuje i ve vládě a správě, protože moc malých pánů stává se nesnesitelnou. Platí to i o šlechticích, i o oligarchických kolegiích, jež spravují t. zv. republiky. Volá se po silných vůdcích. Všecky tyto složky doby jsou vtěleny ve zjevu Macchiavelliho. Jeho oddělování politiky od morálky, jeho úcta k silným a mocným tohoto světa, jeho náboženská chladnost a skepse vůči mravní reformě, jeho estétství a duševní aristokratismus činí jej dítětem doby. A přece nám zanechala tato doba nejenom největší výtvořky umělecké, ale otevřela i mnohé dráhy modernímu myšlení. Byla to jedna z kulturních křižovatek, kdy se setkávaly nejenom antika a křesťanství, ale kdy byly přijímány i vlivy Orientu, doba neobyčejně bohatá hmotně i duševně. Přes to bylo tehdy asi velmi málo lidí šťastných. Mocní byli ohroženi na každém kroku a lid byl vykořisťován. Učených zmocňoval se hluboký náboženský neklid, takže se nedivíme, že hlasatelé návratu k antice dávali upalovat čarodějnice. Zdálo se opravdu někdy, že dějiny jsou řízeny Antikristem. Je to doba nejzvířečtějších vášní a největších vzletů, doba kdy tvořili největší geniové Itálie. Merežkovskij ve své románové trilogii »Kristus a Antikrist«, věnované problému Bohočlověka a člověkoboha, jež má být podle něho syntésou evropské kultury, spatřuje v renesanci titánský pokus o tuto syntésu — spojení Apolla Belvederského s Kristem. Mecenáši básníků a umělců, kteří trpěli odvěkými problémy lidstva, byli loupežní kondottieri, kteří četli klassiky a kochali se krásou jejich řeči. Politický život, jenž byl v jejich démonických rukou, nabyl takových forem, že se opravdu zdálo, jako by politika nebyla ničím jiným, než brutálním bojem o moc, ať se děje jakýmikoli prostředky.

Hlasatelé této »ideologie« se domnívají, že jsou žáky Nietzscheho, Stirnera a Macchiavelliho. Nejsou jim: I Nietzsche stavěl ducha nad hmotu, i Stirner stavěl osobnost nad stádovost a zejména již Macchiavelli nebyl tím, zač jej mají jeho domnělí vyznavači. Macchiavelli žil ve strašlivé době, proti níž naše politické zápasy jsou hotovou idyllou. Co jej však proslavilo, nebylo jeho zbožnění condottierů a jejich úskoků, nýbrž hloubka jeho postřehu a věrnost několika základním idejím. Chceme podrobiti malé analýze to, čemu se říká macchivallism, při čemž ovšem musíme věnovat také pozornost Macchiavellimu a jeho době. Účel této studie není historický: používáme historie jenom potud, pokud dovede posloužit výkladu těch zjevů, jež jsou pro nás dnes aktuální. I rozbor macchivallismu bude nám důkazem, že úkol vzdělaného ducha v politice je veliký, ale že vzdělaný duch musí zůstat věren sám sobě. Bude nám i dokladem, že všude v životě a tudíž i v politice vítězí moudrost nad pouhou chytrostí, jež může dobytí jenom úspěchů krátkodobých. Chtít zadržet běh dějin drobným úskokem podobá se počínání člověka, jenž ucpe prstem pramen Vltavy a těší se, že do Prahy dnes Vltava nedojde. Život se nedá ošvindlovat. Byli jsme za svého života svědky pádu dvou velikých říší, z nichž jedna počala světovou válku porušením neutrality Belgie a prohlášením smluv za cár papíru a skončila ji zákeřnou ponorkovou válkou. Nepomohla jí vojenská zdatnost, protože mravní veřejné mínění světa se obrátilo proti ní. Současně s ní padla druhá veliká říše, jež učinila mocenský macchivalism, politiku »divide et impera« a drobné vydražďování malých sousedů politickým systémem, až do poslední chvíle. I samo mírové jednání, v němž mělo být zachráněno co se zachránit dalo, bylo doprovázeno trikem, jakoby šlo zadržet živly úlisným přemlouváním. I tam, kde zuřili rozpoutaní běsově války, i tam kde diplomatická tartufferie dostupovala vrcholu, ukázalo se nakonec, že prostředěcky selhávají tam, kde idea, v tomto případě myšlenka demokracie a sebeurčení národů se stalo nejenom faktem, ale i fatem Evropy. Snad by bylo na místě citovati na tomto místě paměti Benešovy, který glossuje ve »Světové válce a naší revoluci« rakouské mírové jednání a události doprovázející štokholmskou konferenci takto: »V rozhodných chvílích každé politiky, kdy jde o osudy vlád, dynastií, režimů, států, národů, žádná polovičatost nikdy nepomohla a nikdy nepomůže. V takových osudových chvílích psychologicky správně volených dělá se politika jasná, zása-

dová, rozhodná politika buď anebo. . . Chytráctví ve věcech dalekosáhlých a zásadních nakonec musí ztroskotat. Platí to ostatně o chytráctví v politice vůbec«. Chtěl-li kdo dosáhnouti v reannaisanci vlivného postavení, musil být buď bojovníkem nebo učencem. Ano stávalo se, že o vlivná politická místa lidé zápasili znělkami. Tak veliká byla tehdy formální kultura. Stylisace dopisů, forma vyslancovy řeči byla stavěna nad obsah a byla často rozhodující. Byla to doba po každé stránce přímo zázračně plodná a pohnutá. O politice se nejenom psalo, nýbrž provozovala se skutečně. Na místa dosavadních městských kommun dostávali se tyranni jako Viscontové a Sforzové v Milánsku, Cesare Borgia v Romagni. Když však Ludovico Moro povolal jako prostředníka mezi státy Karla VIII. krále francouzského nastalo období cizích invasí do Italie. Italie se stala světovým bojištěm, dějištěm světodějných událostí; tyto události působily sice značnou mravní korrupci, ale zmnožovaly bohatost dějů vnitřních i vnějších. Papežství bylo v té době úplně sesvětštělé hříchy a zločiny byly páčány úplně veřejně, doba byla úplně amorální. Lidé se tehdy domnívali, že se opravdu vracejí k pohanství, že jest možno zapomenouti křesťanství a že tento návrat k antice jest pokrokem. Vyvstávali ovšem hlasatelé návratu ke křesťanství jako Savonarola, ale jejich hlas zanikl. Nezanikla ovšem jejich idea. Že se papežství i po svých těžkých morálních porážkách obnovilo, že dovedlo ze sebe opět svrhnutí světskou přítěž, že mu z Ducha vyrostlo nové tělo, nasvědčuje tomu, že myšlenka byla vždy silnější, než lidská slabost a že církev přes všechny hříchy svých representantů nikdy neztratila s očí svého posledního cíle. Ale bylo třeba, aby někdo nahlas vyslovil theorii k tomu, co se v této době dalo v politické praxi. Tímto politickým theoretikem své doby, jeden z prvních předchůdců světského státu byl Niccolò Macchiavelli. Uvidíme, že by bylo nesprávně pokládat jej za naprostého cynika. Byl to politický intelektuál, jenž si chtěl theoreticky formulovat, co v praxi viděl a přes co v životě klopytal.

Niccolò Bernardo dei Macchiavelli se narodil dne 3. května 1469 ve Florencii ze schudlé patricijské rodiny. V roce 1498 byl v čele druhé kanceláře republiky, jež byla přidělena radě deseti, nad níž stála rada Signorů. V této funkci byl Macchiavelli sám často pověřován diplomatickými missemi a to i ke králi francouzskému i ku papeži a císaři. Jeho zprávy z té doby jsou výborné, ale jsou v nich postřehnuty spíše veliké politické linie, než-li běžné aktuality. Když se vrátili do Florencie Medicejští, byl Macchiavelli, jehož demokratické smýšlení bylo známo, zbaven svého úřadu, obviněn i z účasti na spiknutí, uvězněn a mučen, ale když se prokázala jeho nevinna, byl propuštěn na svobodu.

Od té doby žil na svém statečku San Caseiano, velmi těžce snášeje svůj osud a sepisuje svoje hlavní politické díla. Pomocí divadelní hry Mandragora, jejíž tendence je velmi lascivní, třebaže dobře ukazuje nedostatky doby, podařilo se mu nabýti opět přízně papeže Lva X., který si od něho vyžádal r. 1519 několik politických dobrozdání, v nichž Macchiavelli nezapřel svého demokratického smýšlení. Sem tam mu byly svěřovány také politické misse, ale byla to posláni celkem bezvýznamná. Také kardinál Giulio de Medici, pozdější papež Klemens VII. mu byl přízniv, ale jeho spoluobčané již nikdy k němu nenabylí důvěry. Macchiavelli náleží k nejlepším prosatérům italským. Jeho komedie Clizia, Mandragola sice napodobují Plauta, ale vyznačují i vtípem i dobrou charakteristikou. Jeho Dějiny Florencie (Historie Florentine) sahající až do roku 1492, sepsané z uložení kardinála Giulia de Medici jsou vzorem italské prosy. Jeho slavné politické spisy »Discorsi«, »Arte della guerra« a Principe, jej proslavily. Ve svých Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio, napsané mezi léty 1513—1522, líčí Macchiavelli na základě historických příkladů, co jest třeba činiti, aby stát byl silný. Ukazuje na zkaženost států evropských a italských a přeje si, aby silný kníže je zachránil, ale přeje si na trvalo ústavu republikánskou. »Arte della guerra« doporučuje napodobení římského válečnictví. »Il Principe« učí, jak se zmocniti knížecí nadvlády a jak ji udržeti. Otevřeně uvádí prostředky ku politickým účelům, pti čemž uvádí i přetvářku, ukrutnost a zradu, aniž posuzuje účel sám. Proto vidí i v Cesaru Borgiovi i v papeži Alexandrovi příklady hodné následování, protože když jednou vstoupí někdo na

tuto cestu, musí být důsledný. O Macchiavellim je velká literatura, zejména polemická. Starší spisovatelé nevykládali Macchiavelliho z jeho doby, viděli v něm instrukci psanou pro vladaře všech dob a právem i neprávem se nad ním rozhořčovali, nebo se stávali stoupenci jeho amoralismu. Ještě dnes platí macchiavellism za politiku bez skrupulí, za politiku chytráctví a násilí. Ještě dnes ti, kdo v politice chytračí, dovolávají se rádi Macchiavelliho. Proti nim jest nutno říci, že se Macchiavelliho dovolávají více méně neprávem. Jest pravda, že u Macchiavelliho jest několik míst, proti nimž je možno vysloviti velmi vážné morální námitky, ale Macchiavelli sám nebyl nikterak hlasatelem pouhého úskoku a receptů na vládnutí. Měl svou politickou koncepci, byl vášnivý vlastenec i demokrat a svoje špatné vzory si podle možnosti idealisoval. O Marxovi se říká, že kdysi o sobě prohlásil: *Moil je ne suis pas Marxiste*. Podobně by byl mohl o sobě říci i Macchiavelli, že není macchiavellistou. Alespoň ne úplně. Nebyl pouhým chytrákem bez ideálu. Jeho záliba v chytračení se dá vysvětliti jednak dobou, jež znamenala otřes všech mravních hodnot, na přechod mezi křesťanstvím a návratem ku pohanství, kdy špatné příklady vycházely z nejvyšších míst církevních, jednak životním zklamáním. Nikdo neuměl dávat tak chytré rady jako Macchiavelli a nikdo nebyl v praktické politice tak nešťastný jako on. Svoje dva hlavní politické spisy napsal v době nucené politické nečinnosti. Není divu, že jej oslňovali lidé činní a skvělí, třeba skvělí za cenu činů nemravných. Tato amoralnost není však podstatou jeho díla, nýbrž tributem době. Ostatně i tu se osvědčil špatným psychologem. Ani Cesar Borgia, ani Lorenzo de Medici nebyli národními heroy a nemohli plniti úkolu, které do nich tento tvrdošijný intelektuál vkládal. Kdyby se mělo názorně ukázat, jak málo platný je v politice tak zvaný macchiavellism z programu, stačilo by ukázat na Macchiavelliho osobní osudy. Byl úplnou politickou Kassandrou. Ve svém románě *Lionardo da Vinci* líčí Merežkovskij Macchiavelliho na dvou místech. Jednou jej popisuje jako muže, který dovedl vymýšlet nejduchaplnější theorie, jak je nutno vyhráti každou partii šachu. Když však zasedl prakticky ke hře, každou partii prohrál. Vždy pak ovšem dodatečně našel sám nějakou chybu ve svém důmyslném počtu pravděpodobnosti. Jinde vykládá tento hrdý intelektuál, že by nechtěl přijít do nebe, kdyby věděl, že tam jsou samí takoví prostí lidé, jako jest *frà Girolamo Savonarola*. To již by raději byl v podsvětí s lidmi, s nimiž by se mohl bavit o vznešených věcech, o státních záležitostech a o filosofii. Jest nutno poznamenat, že takové olympské hovory o politice byly mu životní potřebou, ale že ve svém exieiu, právě když psal »Knížete« a »Discorsi« mohl se setkávat jenom s pekaři a řezníky v San Cascianu. Když se večer chystal ku psaní oblékl vždy slavnostní roucho státníků. Byl tedy jako pravý člověk renesance vždy etshétem, jenž si rád idealisoval i nečinnost své doby. Že někdo dovede být znamenitým psychologem v theorii a špatným praktikem, pro to máme doklady nesčetné i u lidí nejgeniálnějších. Náležel mezi ně na př. Balzac. Nikdo nevnikl do psychologie bohatých lidí, do psychologie bursy a peněžního světa tak dobře, jako on. Není národohospodáře, jenž by tak dovedl vystihnouti jednání a smýšlení lidí, stojících na křížovatkách kapitálu, jako Balzac. A přece zůstal celý život chud. Byl to člověk, který by byl snad prováděl úžasné operace finanční, kdyby byl měl k dispozici miliony. Ale především viděl do toho příliš dobře, měl to vše psychologicky prokouknuto tak, že neměl již zájmu pro běžnou denní praxi a peníze nestačí jenom studovat. Na peníze je nutno dávat pozor a toho velký romanopisec nikdy nedovedl.

Tak také Macchiavelli nedovedl pro samé přemýšlení o intrikách politiků dávat v praxi na ně pozor. V jeho knihách je vedle skutečné státnické moudrosti snad právě proto tolik planého chytračení, tolik pohrdání morálkou, tolik chytrosti nad politickou moudrost, že jeho kniha byla pokládána dlouho za velmi nebezpečný morální jed. A jaký byl osobně osud tohoto nejskvělejšího politického intelektuála renaissance? U nás byl to snad první Arbes, jenž tuto postavu vylíčil ve svých romantických »Záhadných povahách«. V životě byl Niccolò Macchiavelli typický smolař. Nikdy nedosáhl rozhodujícího politického postavení. Ve své nejaktivnější době byl alespoň sekretářem Rady desíti ve Florencii, jež se rovnala asi ministerstvu války a vnitra. V této době byl posílán i s diplomatickým posláním ke dvorům. Mohl alespoň poznat zblízka mocné tohoto světa. Jeho diplomatické zprávy svědčí o tom

že dovedl skvěle vystihnouti povahu národů i jejich zřízení, že dovedl na desetiletí dopředu odhadnout hlavní politické směrnice, ale skoro nikdy neuhodl, co německý císař nebo francouzský král udělají zítra. Dovedl svého partnera psychologicky prokouknout, ale nedovedl mu dát na místě a ihned vhodnou odpověď. Nakonec prohrál vše. Byl zapleten do spiknutí, mučen, propuštěn, odsouzen na dlouhá léta k nouzi a nečinnosti. Ani jeho slavné knihy mu nevynesly osobního úspěchu, nýbrž jen nová podezření. Modelem k jeho mocnému »Knížeti« stáli nej cyničtější condotieři jeho doby, jež by snad bylo možno ještě nejspíše srovnat s dnešními americkými gangstery. Z lásky ke svobodě sloužil tyranům. Když se dostal znovu do veřejných služeb, stalo se to jenom proto, že papež našel zalíbení na jeho — dramatických hrách. A přece jeho spisy, byť tisíckrát odmítané a proklínané, jsou toho druhu, že teprve moderní sociolog žasne, jak výborně dovedl myslit a pozorovat tento člověk o politice, mezitím co ji jiní dělali.

Jsou velmi vzácné typy lidí, kteří dovedou i myslit i dělat. Patří k nim na př. Masaryk. Jest málo lidí, kteří si pro sebe dovedli dobře rozřešit problém, přes který klopýtal již Macchiavelli: Otázku chytrosti a moudrosti v politice tak, aby chytrost nepřemohla moudrost. Právě proto, že Macchiavelli byl v praktické politice takovým nešťastníkem, přemýšlel mnoho o politickém úspěchu a proslavil se jako politický spisovatel. I na něm se osvědčilo, že člověk hledá obyčejně v literatuře, čeho nemá v životě. Tak jako Nietzsche věčně chorobný a tělesně slabý si vytvořil ideál nadčlověka, tak také životem ošizený Macchiavelli si udělal z chytrosti princip: moderní psychoanalytik mluvívá v takových případech a přikompensování komplexu méněcennosti. Jistě jest třeba být v politice chytrým. Ale chytrým být neznamena být chytráckým, neznamena to chytračit bez ideje, bez koncepce a bez principu. Ten, jehož politika jest vedena pevnými zásadami, dovede jim zůstat věren i když má okamžitý neúspěch. Věrnost principům dodává vytrvalosti a vidíme na příkladech mnoha velkých politiků, že vítězství život se může skládat ze samých drobných porážek. Kdo však nemá zásad, neumí snést porážky. Kdo neumí prohrát, neudrží ani ovoce vítězství z dob, kdy měl štěstí. Kdo není vnitřně dost pevný, podceňuje moc idejí a autoritu ducha v politice. Lze říci, že autor »Knížete« se stal celkem neprávem klasikem a prototypem politického cynismu, pouhé chytrosti, pouhého napalování, pouhého uznávání biologické převahy nad idejemi. Jeho chladná hra v šachy nebyla bez pravidel ušlechtilé královské hry, třebaže se v těchto pravidlech mýlil. Ti však, kteří se zhlídli v Macchiavellim ne jaký byl, nýbrž jak oni si jej představují, by si měli uvědomit, že v praxi byl přímo výstražným příkladem pro politika. Chytráctví má vždycky krátké nohy a nikdy daleko neujde. To platilo v renesanci, ve starém Římě i dnes. Čteme-li Macchiavelliho poznámky ke knihám římských klasiků, neubráníme se údivu nad tím, jak se lidé v podstatě nemění a jak staré státy stály v podstatě před týmiž problémy, jako státy nové. Velmi oblíbená bývá akademická kontroverse o tom, je-li politika vědou, uměním nebo prostou praktickou činností. Pravda jest, že politika jest tím vším. Musí počítati s fakty, s ideami a musí umět s fakty manipulovat. Ale měli bychom býti pamětlivi, že i v politice dvakrát dvě jsou čtyři a že politika není pytle nemožností, že i v politice platí poctivost a zdravý rozum, jež mohou sice na chvíli být zatlačeny vášněmi, jako se děje v »obyčejném« životě, ale tyto vášně nemohou trvale vítězit. Proč by měly právě v politice platit jiné sociologické zákony než všude jinde? I Macchiavelli i Gratianovo orakulum má kus pravdy, pokud jde o politickou psychologii, ale nikoli pokud jde o normu a praxi.

Arbes měl pravdu: Macchiavelli byl skutečně záhadnou povahou: byl horlivý milovník svobody a demokracie a napsal knihu, jež byla dlouho nejnebezpečnější zbraní v rukou tyranů. Chtěl prostředky posvětit účelem a chtěl míti silného tyrana, aby sjednotil a osvobodil jeho vlast. Na jeho vlastním osudu a životě se ukázalo, že nejhorší zbraní je chytračení tam, kde jdou svým krokem dějiny.

Povšimněme si nejprve »macchiavellistických« míst u Macchiavelliho a pak věnujme pozornost pozitivnímu obsahu jeho státovědeckých knih: Ve svém »Knížeti« vypravuje na př. o Cesaru Borgiovi, kterak používal jako nástroje své vlády velmože, jenž jeho jménem zavedl neobyčejně přísný

režim v Romagni a skutečně zavedl pořádek. Když však Cesare viděl, že pro jednání velmožovo stává se neoblíbeným, dal jej popravit. (Remiro d'Orco v Ceseně.) Tuto věrolomnost vůči vlastním přátelům Macchiavelli nekárá, nýbrž vidí v ní prostředek mocenské politiky. V téže souvislosti uvádí známé krveprolití mezi smířenými odpůrci v Sinigaglii. »Ovšem nemůže se říci, že jest zásluhou vražditi své spoluobčany, zradit své přátele, býti věrolomným bez útrpnosti, bez náboženství, kterýmžto způsobem lze nabýti moci, ale ne slávy . . . Sveřepá ukrutnost a nelidskost Agathoklova a jeho lotrovství nedovolují, aby byl ctěn jako nějaký velký muž«, poznamenává však Macchiavelli sám. »Jak velice je chvalitebný kníže, když dostojí slovu a žije poctivě a ne potměšile, každý pochopuje. Nicméně zkušenost našich dob učí, že ti knížata vykonali velké věci, kteří svého slova daného dbali málo a kteří chytře dovedli pomásti hlavy lidské a konečně přemohli ty, kteří se spoléhali na poctivost. Máte tedy se dovědět, že jsou dva druhy boje; jeden zákony, druhý násilím; první způsob náleží lidem, druhý zvířatům; ale poněvadž ten první často nestačí, musí se užítí druhého. Proto kníže musí umět dělat zvíře a člověka. Tomu učili knížata obrazně staří spisovatelé, kteří píšou, jak Achilles a mnoho jiných z těchto knížat antických byli dáni do výchovy Chironovi centauru, aby byl jejich pěstounem: a mít za vychovatele půl zvířete a půl člověka neznámá nic jiného, nežli že jest zapotřebí knížeti, aby uměl dělat zvíře a člověka; a jedno bez druhého není trvanlivé. Ježto tedy kníže musí dobře umět dělat zvíře, musí si vybrat lišku a lva; poněvadž lev dá se chytit do ok a liška se nebrání proti vlkům. Jest tedy třeba býti liškou, aby se poznala oka, a lvem, aby se zastrašili vlci. Ti, kdož chtějí být jenom lvem, tomu nerozumějí«. — Nic snad není známo z knih Macchiavelliho tak obecně, jako takováto místa, jež se zdají nasvědčovati největšímu politickému cynismu. Každý politikář, jenž chce navléci nějakou podlou intriku se dovolává nešťastného autora »Knížete«. A přece znamená nerozuměti Macchiavellimu, podtrhávají-li se z jeho spisů právě takováto místa: našlo by se jich daleko více, jež by nasvědčovala tomu, že nic nebylo Macchiavellimu vzdálenější, než pouhé chytračení bez vysokého cíle. Proto se ho neprávem dovolávají pouzí politikáři. Velmi mnoho myšlenek Macchiavelliho zaujímá ovšem otázka, jak státu dobytí a jak jej udržeti, protože to byly časové otázky jeho doby. Ale třebaže se dnes nedobývá států tak, že se do nich náhle vnikne s vojskem, jest přece i pro dnešní dobu zajímavá myšlenka obsažená hned v první kapitole Knížete, že do státu svobodného dobyvatel vnikne snáze, nežli do státu ovládaného despoticky, ale že se v něm velmi těžko udrží. V tom jest správný postřeh, který by se dal moderně vyjádřiti známým výrokem, že každá diktatura jest naprosto silná až do toho dne, kdy padne. Stát despoticky ovládaný vzbuzuje hrůzu. Ale když jest despotie přemožena, těžko se vzchopí. Demokratické režimy často zanedbávají nutnou kázeň a nebezpečí, že se stanou kořistí nepřítelů, jest větší, ale lid dovede bdít sám nad svou svobodou a proto se dobyvatel v demokracii těžko udrží. Zdá se někdy, jakoby Macchiavelli podceňoval sílu idejí: nevěří neozbrojeným prorokům. Viděl vlastníma očima pád Savonarolův a právě tento nešťastný vůdce náboženský jest mu klassickým příkladem pro onen typ, jež nazývá i ironickým úsměvem »profeta disarmato«. Chce míti proroky ozbrojené. Ale čteme-li knihu v celé souvislosti, neznámá to nikterak, že by nevěřil idejím a věřil jenom zbraním. Chce však, aby idea se mohla bránit i železem, což není nikterak myšlenka vzdálená novodobé demokracii. I Masaryk ji několikrát vyjádřil. Macchiavelli jest především realistickým pozorovatelem: Neradí vládařům, aby provozovali ukrutnosti. Protože však vidí, že všichni vládaři jeho doby je provozují, radí jim aby jich alespoň užívali účelně: podle jeho názoru nemají se ukrutnosti provozovati váhavě a poněnáhu, nýbrž všechny nezbytně najednou. Platí to zvláště o státním převratě. Vzorem jest mu i tu, jako na mnohých jiných místech Cesare Borgia a Agathokles, tyran syrakuský »znamenitý vojevůdce, ale ne veliký muž«. I tuto myšlenku lze vyjádřiti moderně. Nezbytné násilí má být krátké a má být soustředěno. Nemá se dělat politika píchání špendlíčky. Odboj je nutno zkrotit energicky, najednou, ale pak se nemá dělat politika malicherné mstivosti. Kdybychom chtěli mít příklad z krátkých dějin svého obnoveného státu, mohli bychom si vzpomenouti na německý odboj: Bez krveprolití se bohužel neobešel, ale v »ukrutnostech« nebylo pokračováno. Macchia-

velli, přes to, že se shlíží ve svém velkém condottierovi, nevědí ani v době renesance v úplnou moc diktatury. »Kníže dojde moci buď přízní velkých, nebo lidu, ale vždy musí se opírat o lid, což soukromník, který neumí poroučet, nemající moc a vážnost k tomu potřebnou, nemůže dovésti s úspěchem, jak ukazuje příklad Gracchův opuštěných lidem«. I v demokracii zdůrazňuje tedy Macchiavelli autoritu.

Jak velikou moc připisoval Macchiavelli idejím, vidíme z toho, že pokládal církevní knížectví za trvalejší než světská, protože se opírají o staré řády náboženské, takže jim sebe horší vláda a vojenská správa neublíží. Historie papežství mu dává za pravdu. Ryze moderní jest také jeho myšlenka, která se vrací tak často v jeho spisech, že stát se má opírat o vojsko národní. Zajímavé jest také, že ve shodě s novodobou strategií a v rozporu se strategií své doby připisoval Macchiavelli hlavní význam infanterii. Svůj poznatek po svém zvyku dokládá příklady z renesance i z antiky. Zejména však varuje svého knížete před zahálkou. Nesmí se oddatí pouhé rozkoši z vládnutí. Platilo-li to o tyranech a oligarchích renesančních, oč spíše to platí o politikovi dnešním, který ani chvíli si nesmí sednout na vavříny, nechce-li ztratit vše, čeho dobyt. Není pochyby, že Macchiavelli jest vůči nemravným prostředkům v politice tolerantnější, než jest přípustno, ale zdůrazňuje, že netvrdí, že to tak má být. Nejde mu o normy, nýbrž o fakta. V tomto směřování normativní metody s popisnou jest však chyba jeho postupu a z ní vyplývá vše, co se mu právem i neprávem vytýká. Tvrdí-li Mohl o »Antimacchiavellu« Bedřicha Pruského, že není kritikou, nýbrž nedorozuměním, nelze ušetřiti Macchiavelliho výtky, že toto nedorozumění zavinuje touto svou methodickou chybou do značné míry sám. Základní vadou Macchiavelliho jest, že odděluje morálku od politiky, resp. že pro politiku uznává morálku jinou, než pro život soukromý, takže připouští, že vladař může být jiný jakožto vladař a jiný jakožto soukromník. Při tom je zajímavé, že nechce snad od vladaře, aby byl mravnější na veřejnosti, než jest mezi svými čtyřmi stěnami, nýbrž naopak. Chce, aby vladař někdy veřejnému zájmu obětoval klid svého svědomí. Politickou akci měří Macchiavelli totiž toliko výsledkem. Parlamentní zřízení pokládá za velmi užitečné pro knížete, protože parlament na sebe může brátí nepopulární věci, kdežto kníže může udíletí toliko milosti. I v této větě jest zrnko pravdy, když je vyjmete z Macchiavelliho cynické formulace. Kollektivum nemůže míti ohledů na individuální případy: jest do jisté míry neúprosným mechanismem. Proto i v republikách akty milosti jsou ponechány volnému uvážení hlavy státu. »Nejlepší pevností jest však láska lidu a dobré vojsko«. Macchiavelli žádá od svého knížete smysl pro odpovědnost: Nabývá vážnosti, když jest rozhodným přítelem nebo nepřítelem. Počítá plně s iracionálním živlem v politice. Štěstí řídí asi polovici našeho jednání, druhou řídí naše svobodná vůle. Štěstěna je žena a proto nemiluje chladných zbožňovatelů, nýbrž ohnivě a podnikavě mladíky. Srovnajme s tím na př. Masarykův povzdech ze »Světové revoluce«: »Celý život jeden rozum — jeden nerozum!« Masaryk ovšem nemluví o Fortuně, nýbrž o Prozřetelnosti a spolupráci s ní: ale i při všem, co člověk rozumem předem vypočítá, zbývá mnoho iracionálního a nikdy nevíteží ten, kdo chce vývoji předpisovat, místo co by se podle něho dovedl zaříditi. Při četbě »Knížete« nesmíme ani na chvíli zapomínat, že knihou byl sledován bezprostřední cíl politický. Byla to výzva k Lorenzovi Medicejskému, aby s národním vojskem dobře zorganizovaným Itálii sjednotil a osvobodil ji od barbarů: že chtěl Macchiavelli užívat přechodné tyrannidy k účelu demokratickému se mu vymstilo nejenom v literatuře, ale i v životě. Právě jeho život je dokladem, že nelze podávat čertu prst, aniž by si čert vzal celou ruku. Pravdivou však zůstane i pro naše časy základní myšlenka jeho »Knížete«, že stát musí míti dobré zákony, dobré vojsko a dobré spojence, aby mohl provozovati dobrou politiku.

Svoje strategické názory vyložil Macchiavelli ve svém spise »Dell Arte della Guerra«. Rozumí se samo sebou, že názory v tomto spise vyslovené jsou překonány moderní technikou, ale v jejich prospěch svědčí, že nejsou překonány dlouhou dobu. Co praví o psychologii vojevůdce, mohlo platit i o mnohých velkých vojevůdcích světové války: Žádá od vojevůdce, aby měl znalosti odborné, ale musí dojít i k vlastním vynálezům. Dále tvrdí, že vojsko lze snáze vychovati si z materiálu surového,

než ze zkaženého. A také tato kniha končí povzdechem člověka toužícího po aktivitě, jemuž však osud dovolil toliko myslit: »Příroda mi neměla dovolit, abych poznal tyto věci, anebo mi měla dovolit je vykonat!« Jak velmi se podobá tento povzdech myšlenkám mnohého dnešního intelektuála politického!

Z téhož roku jako »Kníže« pocházejí i Macchiavelliho »Úvahy o prvních deseti knihách Tita Livia«. (Discorsi sulla prima deca di Tito Livio.) Myšlenkový obsah této knihy se velmi podobá obsahu »Knížete«. Macchiavelli vykládá svoje zásady na dokladech, jež zaznamenal římský historik. Povšimněme si opět myšlenek, jež mají význam i pro dobu dnešní. Zajímavost jest, jak veliký význam přičítal již Macchiavelli veřejnému mínění. Tak na př. v VIII. kapitole svých »Discorsi« komentuje známou epizodu z Livia, v níž T. Manlius veřejně se odpovídal z pomluv, jež byly proti němu šířeny. Macchiavelli pak dodává k vypravování této Liviovy epizody:

»Z toho příkladu plyne naučení, jaké ošklivosti zasluhují v městech svobodných a v kterémkoli státě pomluvy utrhačné a že k jejich vyhlazení nesmí se šetřiti žádného vhodného prostředku. Nemůže býti lepšího prostředku, aby jim byl udělán konec, nežli zjednatí volný průchod žalobám, nebo tou měrou, kterou žaloby svědčí republikám, pomluvy jim škodí. A je v tom také rozdíl ten, že pomluvy nepotřebují svědectví nebo jiných důkazů, takže nikdo není chráněn před pomluvami. Ale žalován nemůže býti každý, protože žaloby musí se opíratí o důkazy platné a o okolnosti, z nichž vysvítá pravost žaloby!« Macchiavelli navrhuje, jaká opatření by se měla v tomto směru státi a pokračuje líče poměry ve své Florencii: »Po té stránce byl v Římě vždy pořádek dobrý a špatný ve Florencii. Jako Řím proto prospíval velmi, tak naše město hyne. A kdo čte dějiny Florencie, shledá, jak velice se tam vždy pomlouvali občané, kteří řídili důležité záležitosti. O jednom se povídalo, že okradl obec o peníze, o jiném, že neprovedl nic proto, že byl podplacen, o jiném, že svou ctižádostí se dopustil toho neb onoho nepořádku. Z toho vzplanula nenávisť všeobecná«.

Tak píše politický klasik italský v době kolem roku 1513, kdy nebylo potuchy o tom, čemu se dnes říká veřejné mínění. Nebylo jiného společného mínění, než ono, jež vzbudil řečník v radě nebo ve shromáždění svobodných občanů (kteří byli vlastně aristokracií) nebo onoho, jež se šířilo tajně v podloubích a krčmách. Nebylo ještě novin, jež by dovedly způsobit veřejné mínění u milionů lidí a které by dovedly vzbudit davové vlastnosti a davovou psychologii.

I dnešní republiky, které se tolik liší od aristokratických republik renesančních, jež byly v podstatě oligarchiemi, si mohou vzít leckteré naučení z jeho anticko-renesanční moudrosti. Co píše o onom druhém veřejném mínění, jež se plíží tajně a působí nesváry, je doslova pravda ještě dnes. Byla-li z kompetentních míst slíbena reforma tiskové novely, neděje se to jenom v zájmu novinářů. Jde o to, aby pomluvy mohly být stihány skutečně, nejenom formálně, a aby byly projednávány ihned, ne až po měsících. Bolo-li bdělé veřejné mínění důležité v antickém Římě a v renesanční oligarchii, oč důležitější jest dnes, v demokratické republice!

Instituce veřejných žalob zabraňuje také tomu, aby se cizina mohla vměšovat do vnitřních věcí státu. Jak dobře lze aplikovati tento poznatek na dnešní otázky menšinové! Jako dobrý politik jest Macchiavelli skeptický vůči lidské povaze: lidé nejsou ani anděly ani ďábly. Nedovedou býti ani úplně zlí, ani úplně dobří. V náboženství spatřuje Macchiavelli pouze prostředek státní resony. V tom se sice podobá mnohým novodobým panovníkům, ale mýlí se jako oni. Směšování obou sfér kazí obě. Chce mítí ústavu demokratickou, ale jest nutno pro dobu mimořádnou mysliti i na suspendování svobod, ale i pak musí býti diktatura zavedena ústavně, a nesmí trvati dlouho. Ukazuje to na škodlivosti římského decemvirátu. Nevěř v lid bez vůdce. Kdo však dal zákony, musí je také zachovávat. Autorita zákonů jest vyšší, než osobní autorita vůdce sebe oblíbenějšího. Velmi dobré postřehy má o psychologii davu: ukazuje, jak lid vždy si všímá věcí jenom nápadných. Zahraniční spolky s republikami jsou spolehlivější, než s jednotlivým vládcem již proto, že republika se pomaleji rozhoduje. Ukazuje, jak právní bezpečnost působí na vzrůst populace. Není pravda, že hlavní zbraní při válkách jsou

peníze. Hlavní věcí je statečné vojsko, které si peněz dobude. Tato myšlenka se vrací u Macchiavelliho ještě několikrát v rozličných podobách. Peníze nemají být ani cílem politiky. I tato sentence platí dodneška. Lze říci že každý politik se na své dráze ocitá na rozcestí, kdy se má rozhodnouti proto, zda chce mít vliv nebo peníze. Kdo je zaslepený, rozhodne se pro peníze. Kdo je moudrý, rozhodne se pro vliv. Bude-li mít vliv, vždy najde i peníze, bude-li jich potřebovati k cílům politickým, nikoli ovšem k soukromému obohacení. Kdo ovšem honí dva zajíce, ztratí obyčejně oba. Máme dost příkladů ze života současného. Macchiavelli varuje dále před politickou provokací a vyzývavostí, protože vyzývati nepřítel znamená napomínati jej, aby se dobře připravil. (Kdož by si tu nevzpomněl na Viléma II.!) Spojenci se nekupují penězi (ani půjčkami!), nýbrž získávají se silou a schopností. Nalézáme u něho také poučku, která jest tak nápadná v životopise Disraeliho: že jest chybou, když mladý politik ukazuje hned všechny svoje schopnosti najednou a vzbudí tak předčasně závistivce. Macchiavelli uvádí jako příklad Bruta, který se stavěl hloupým, aby takto oklamal Tarquiniovice. Vůbec jest třeba, aby veřejný pracovník nepodceňoval závist. Prestiž mravní bezúhonnosti jest v očích Macchiavelliho velmi důležitá. S průměrnými a vlivnými lidmi se vystačí v dobách klidných, ne však v dobách pohnutých. Velmi moudrá a vždy platná jest jeho poznámka, že »v dobách klidu se hledávají mužové bohatí, v dobách zlých mužové ctnostní a schopní«. Dobrý občan z lásky k vlasti má zapomínati urážek osobních. Chybuje-li nepřítel, jest třeba vždy býti na stráž, že má něco za lubem. Aby svoboda byla zachována, jest třeba neustálé činnosti. Již z těchto myšlenek vybraných z tří hlavních politických knih Macchiavelliho jest vidět, že to, co se nazývá macchiavellismem totiž chytračení bez koncepce a bez ideového rámce nebylo nikterak hlavním obsahem jeho spisu. Vložili to do jeho spisu nedosti chápaří stoupenci a odpůrci, kteří mu vědomky nebo nevědomky rozuměli špatně, buď že se pohoršovali nad jeho bezohledným realismem nebo často také proto, aby zakryli macchiavellismus vlastní. Mravní rozhořčení bývá vždy podezřelé. Pro nás jest Macchiavelli dokladem především intelektuální umíněnosti a nepraktičnosti, při veškerém hlásání domnělého chytráctví. Jest dokladem pro filosofování ve vzduchoprázdném prostoru. Jest veliký ve své koncepci a naprosto nešťastný ve svých receptech na život.

Vždy existovaly vedle knih, jež chtěly sdělovat objektivní poznání pravdy, také knihy obsahující návody, jak žít, knihy recepty. Od Macchiavelliho »Il Principe« nebo chceme-li od »Napomenutí synu Jaroslavovi co činiti a čeho nechati«, až po knihy Swetta Mardena, vždy byly psány takové knihy, jež se pohybují mezi filosofií a životní moudrostí, nejsou ani tím, ani oním. V některých takových knihách, jaké jest na př. Macchiavelli, nebo Gratianovo »Orakulum ruky«, jsou nahromaděny značné životní a praktické zkušenosti. Ale zkušenost učí, že málokdy mohou podobné knihy býti užitečnými rádci. Každý život jest příliš jedinečný, než aby mohl býti shrnut do několika rad. Vždy si ovšem rádi přečteme takového lorda Chesterfielda a vždy si rádi vezmeme leccos z toho k srdci, co radí svému synovi, ale život jest příliš mnohotvárný, než aby se dal shrnout do formulek. Člověk se nesmí spravovati radami, nýbrž svědomím a světovým názorem. Ethika musí vyplývat z celého světového názoru z celé filosofie, nesmí být zlomkem, jenž stojí sám o sobě, protože ethické normy nesmí se přizpůsobovat situaci. Zejména poslední léta před válkou velmi byla oblíbena literatura knih receptu na život, šířených z Ameriky. Ale světová válka učinila všem těm optimistům rádnou čáru přes rozpočet. Co si konečně z takových knih receptu vybereme, jsou objektivní poznatky, což platí o takovém Macchiavellim, nebo si zapamatujeme kulturně historické zajímavosti, což platí o takové »Radě zvířat« Smila Flašky z Pardubic. Jako nelze životní názor sestaviti z aforismů, z vybraných citátů a z anekdot sebe duchaplnějších, tak také nelze životní moudrost sebrati přímo z návodů, jak žít. Život vzdoruje všem receptům. Někdo by mohl poukázati na gnomickou moudrost přísloví. Prísloví však nechtějí býti životními recepty. O tom nasvědčuje již fakt, že si přísloví navzájem odporují a že proti každému přísloví, jež něco tvrdí, lze najíti přísloví, jež toto tvrzení popírá. Prísloví jsou lapidárním konstatováním určité životní zkušenosti, nejsou normou morální. Čeho si

dnes vážíme na Macchiavellim, nejsou jeho rady panovníkům. Nehledě k jejich mravní povážlivosti, jsou dnes prostě anachronismem. Čeho si na této knize vážíme, jsou její — moderně řečeno — sociologické poznatky, vážíme si odvahy autorovy pohleděti tváří v tvář faktům. A tak je tomu i s jinými knihami, jež chtějí buď všem lidem, nebo jednotlivým stavům dávat recept na život. Od této literatury musíme ovšem umět odlišovat knihy, jež dávají rady pro život vnitřní, který jest u všech lidí v hloubkách i na výšinách podobný. Takové knihy jsou nesmrtelné proto, že nedávají rad v pomíjejících okolnostech společenských nebo politických, nýbrž v nepomíjejícím světě hodnot duchovních a duševních. Sem náleží takový Epiktet, Marcus Aurelius, Tomáš Kempenský. To nejsou recepty na život, to jest skutečná životní moudrost čerpaná z nitra, nikoli ze zevnějšku. V tom jest veliký rozdíl. Kdo by si chtěl zaříditi život jenom podle receptů, podobal by se člověku, jenž by svoje vzdělání čerpal jenom ze slovníků, jenž by si chtěl osvojit hotové výsledky věd, aniž by se kdy pokusil seznat, jak se k těmto pravdám dochází. Jako nebude vzdělavcem nikdy ten, kdo by se naučil třeba nazpaměť naučnému slovníku, tak nedojde nikdy k vyrovnané životní moudrosti ten, kdo by chtěl zaříditi si život podle rozličných »návodů k použití«. Životní moudrost není jenom věcí rozumu, není jenom otázkou poznávání. Jest také věcí vůle, citu a intuice. Jenom krátkozraký doktrinář si zúží život na několik formulek a dá si klapky na oči. Ale život mu obyčejně strhne klapky nějakou těžkou katastrofou. O tom se však lze spíše poučit z dobrých románů, než ze sebe chytřejších rad a návodů pro život. I belletrie se obrací především k rozumu a k myšlení. V románě Balzacově, Tolstého, Dostojevského, Manna, Wassermanna najdeme často víc poznatků o lidské duši, než v sebe tlustších svazcích vědecké psychologie. Jenom tomu, kdo poznává život v plně jeho šíři, jest možno čerpat také poučení z knih, jež vědomě chtějí býti radami pro život. Všecky tyto zkušenosti vedou k tomu, že bývají podceňováni politikové, o nichž se říká, že mají svou moudrost z knih, že jsou profesory. Ale není to duch, jenž překáží u intelektuálů tohoto typu politickým úspěchům. Příklad politických intelektuálů renesančních, právě tak jako politický osud inteligence předválečné, válečné i poválečné ukazuje, že má-li vzdělaný duch v politice prospívat, musí být svobodný. Jinak platí: »Corruptio optimi pessima«. Právem napsal nedávno Werfel, že tam, kde hnije duch, působí jeho hnilobný zápach hrůzu andělům. Intelektuálovi a zvláště intelektuálovi politickému nesmí jít jenom o to, aby poznával, nýbrž i aby soudil, aby měl vůli změnit svět. Chladné posuzování zločinů své doby, souhlas dávaný mlčky jest hlavním hříchem Macchiavelliho, služebníka tyranů, který miloval demokracii, který neustále dělal, co nechtěl, protože byl člověkem velkého ducha, ale slabé vůle.

DR. C. HARAOUÏ:

BUDOUCNOST EVROPSKÉ POPULACE A KONFLIKT DOKTRIN.

Není vážnějšího problému pro budoucnost člověčenstva nad problém změn populace v různých zemích a u různých ras. Jestize, jak tvrdí někteří národohospodáři, obyvatelstvo zemí bílé rasy je odsouzeno k zániku a to tím rychlejšímu, čím je země civilisovanější, je budoucnost naší civilizace jistě velmi ponurá.

* * *

Nikde nejsou tyto populační problémy studovány s větším zájmem než ve Spojených státech severoamerických, neboť existence několika milionů obyvatelstva černé rasy na území této republiky je jedním z nejhlavnějších problémů její vnitřní politiky.

Nesmí nás tedy překvapiti iniciativa Američanů v této věci; projevila se založením Mezinárodní asociace pro vědecké prozkoumání populačních problémů se sídlem v Baltimore, Marylanda, U. S. A.,